

PAASI, ANSSI:

A RÉGIÓK FEJLŐDÉSE ÉS A REGIONÁLIS IDENTITÁS KIALAKULÁSA

A tanulmány kísérletet tesz arra, hogy a régió fogalmát mint emberi és társadalmi kategóriát interpretálja. A régió történetileg meghatározott kategória, melynek intézményesülése négy szakaszban megy végbe: 1. a területi keretek kialakulása; 2. a fogalmi (szimbolikus) keret létrejötte; 3. az intézményes forma megteremtése; 4. mint entitás létrejötte a társadalom területi rendszerében és a társadalmi öntudatban. Az intézményesülési folyamatban a régió olyan entitássá válik, amely felismerhető a társadalmi tudat és gyakorlat különböző szféráiban, és amely fokozatosan újratermelődik az egyéni és a közösségi gyakorlatban (pl. gazdasági, közigazgatási, politikai, jogi, kulturális, oktatási tevékenységekben). A szerző elemzi a regionális identitást és a regionális öntudatot létrehozó mechanizmusokat is.

I. *Bevezetés*

A tanulmány legfontosabb célja egy olyan fogalmi váz bemutatása, amely megkönnyíti a régió kulturális identitása kialakulásának megértését. Elsődlegesen azokra az idő-tér kapcsolatokra fogunk koncentrálni, amelyek összekapcsolják, közvetítik az egyének és a társadalom közötti kölcsönhatásokat, s ezeken keresztül elemezzük a régió fogalmát. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy behatoljunk a regionális identitást és a regionális sztereotípiákat kialakító folyamatokba. A régiót alapvetően történeti képződménynek tekintjük. E megközelítési mód fontos elméleti alapja, illetve háttere a HÄGERSTRAND, T. (1970, 1973) által kialakított időföldrajzi felfogás. Figyelembe vettük a geográfusok (főleg PRED, A. 1981, 1984) által kidolgozott elméleteket, melyek a strukturálódási folyamatot az egyén és a társadalom között ható erőnek tekintik. Ez a keret nagyban megkönnyíti a társadalmi és a regionális identitás megértését. A későbbiek során tárgyalandó tételek általános érvényűek, így felhasználható Finnország regionális felosztása fejlődésének megértéséhez, és a regionális öntudat finnországi kialakulásának érzékeltetéséhez is.

II. *Néhány fogalom definíciója*

A régió kifejezés jelen értelmezésünkben egy „közepes méretű” területet je-

lent pl. a finn provinciákat, amelyeket nem lehet közvetlenül megélni, de amelyeket szimbolikus jelleggel beépítünk az öntudatunkba. A régió ebben a felfogásban különbözik a hely földrajzi fogalmától, melyet a mai társadalomföldrajzosok nagyobb része rendszerint egy olyan területi egységnek tekint, amely az egyén mindennapi élete során egyre személyesebb jellegűvé válik (RELPH, E. 1976). Ez a különbségtétel természetesen csak analitikus jellegű, de megkönnyíti a tér szimbolikus dimenziója szerveződésének megértését és az idő-dimenzió szerepének tisztázását a különböző térbeli realitások kialakulásában. Így elmondhatjuk, hogy a régiók relatív függetlenséggel és történelemmel rendelkeznek, ami az intézményi szférákon (irodalmi művekben, napilapokban, tankönyvekben és az iskolai földrajz és történelemoktatás térképein) keresztül jelenik meg. A régióval szemben a helyek explicit módon kapcsolatban vannak az egyének életútjával, élettörténetével.

A *regionális öntudat* egy olyan fogalom, amelyet a geográfusok egy adott régióban élő lakosság összetartozás-érzésének kifejezésére, együvé tartozásának érzékeltetésére használnak (lásd PAASI, A. 1986). A regionális öntudat statikus fogalom, mert nem tartalmaz semmilyen explicit utalást azokra a folyamatokra, amelyek létrehozták. Ugy tűnik, hogy a regionális öntudat természetének megértéséhez meg kell értenünk a regionális közösség természetét, a régió fejlődését és az intézményi szféra tevékenységét és szerepét egy adott régióban élő népesség közös szimbolikus környezetének formálódásában. Ebből a szempontból azok az intézmények fontosak, amelyek meghatározzák a „mi” létünk természetét szemben az „övék”-kel és így a világ térbeli szerkezetét részekre osztják, meghatározva minden egyes rész sajátos természetét. Az oktatás, a tömegkommunikáció és az irodalom a legfontosabb ebből a szempontból, ezek közvetítik a különböző szintű regionális térbeli keretek identitása létrejöttéhez elengedhetetlenül szükséges szimbolikus információkat. Ezek közül a térbeli keretek közül a legfontosabb és a legerőteljesebben szimbolizált a nemzetállam.

Az *elvárások* struktúrájának fogalma nagy jelentőségű az emberek és régiók közötti kapcsolatok megértésében mind egy adott régióban, mind pedig az azon kívül élők számára. Ez a kategória azokra a módozatokra utal, melyek révén az egyének információkat szereznek és rendszereznek az őket körülvevő világról, s melyeket mintegy keretként használnak fel az új tapasztalatok értelmezéséhez. E struktúrák alapja természetesen a szocializáció folyamata, melyben az ember a világról alkotott fogalmakat magáévá teszi. A szocializáció az intézményi gyakorlatban való részvétel segítségével megy végbe, és az egész felnőtt koron át tart (GIDDENS, A. 1979, PRED, A. 1984). A gyermek szocializációjának legfontosabb színtere a család, a társadalmi intézmények közül pedig a kötelező iskolai oktatás és a tömegkommunikáció.

Bár a művelődéskutatók az elvárások struktúrájának fogalmát a kulturális szférával összefüggésben használják, ebben a tanulmányban sokkal szélesebb körű értelmezésére kerül sor. A mi értelmezésünkben e kategória egyszerre utal a régió természeti és kulturális adottságaira, jellemzőire. A régióval összefüggésben az elvárások struktúrája tartalmazhat ismereteket a régió tényleges és elképzelt jellemvonásairól, sőt még mítoszokat is az ott élő emberek jelleméről és mentalitásáról. Bár rendszerint a különböző régiókban és nemzetállamokban élő emberek „karakter”-éről szokás beszélni ezek a mentalításra irányuló jellemzések valójában a *kulturális kontextusra*, az e területen meglévő általános értékekre és normákra utalnak. Ennélfogva nem utalnak

semmiféle „vér szerinti örökség”-re, amely rendszerint az első dolog, ami az ember eszébe jut, ha azt a kifejezést hallja, hogy karakter (PAASI, A. 1984/b).

Mind az egyszerű régiók, mind pedig a nemzetállamok esetében nagyon nehéz megállapítani az elvárások struktúrájának kialakulási idejét és mikéntjét, de az bizonyos, hogy a társadalmi öntudat és a regionális öntudat is csak azután strukturálódhatott, amikor már létrejöttek azok az intézmények, melyek képesek voltak fenntartásukra. A már kialakult struktúrák stabilak és változatlanok maradhattak akkor is, amikor a kérdéses régió szerepe a társadalmi fejlődés során szignifikánsan megváltozott. A finn törzsekről szóló népleírások, amelyek a XIX. század utolsó évtizedeiben jelentek meg, a földrajzi tankönyvekben 70–80 évig szinte változatlanok maradtak, miközben más népek karakterének leírásai korántsem voltak ennyire statikusak (PAASI, A. 1984/b). Az is nagyon jól ismert, hogy a kialakult nemzeti sztrereotípiák egy-egy háború következményeként hirtelen és alapvetően megváltozhatnak. A második világháború előtti finn tankönyvek erősen érzelmi színezetűek voltak. A nyugati kulturális hagyományokat hordozó népeket általában a „legújabb nép”-ként tüntették fel, ezeket a népeket mindig barátságosnak, tisztának, boldognak és szorgalmasnak ábrázolták. A többi, kevésbé ismert kultúrájú népet általában kedvezőtlenebb színben tüntették fel. Ez utóbbi népleírások jellege és hangneme nagyon sokat javult az 1950-es évek folyamán. Ebben a fejlődési szakaszban azok a nemzetek, melyek korábban kedvezőtlenül voltak ábrázolva a tankönyvekben, most alig kerültek említésre. A színesbőrűeket még mindig „alacsonyabb rendű”-nek tekintették a nyugati világ népeihez képest. Ezt a véleményt nagyon gyakran a tankönyvekben lévő fényképekkel is igyekeztek alátámasztani. Az 1970-es évektől végbemenő finn oktatási reform új feladat elé állította az iskolákat, és arra készítette a tankönyvírókat, hogy feladják a nemzeti és regionális karakterekről kialakult korábbi állásfoglalásukat, és határozottan csökkentsék a sablonos, érzelmekre ható elemek alkalmazását.

A régiók esetében közös *térbeli szerepről* beszélhetünk, amely kifejeződik az elvárások struktúrájában is. Ez a szerep a régió történelmi és kulturális jellemzőivel kapcsolatos ismereteken és hiedelmeken alapul, amelyek fokozatosan újratermelődnek a társadalomban, nem feltétlenül a régiók intézményei, hanem akár külső mechanizmusok (pl. az iskolarendszer) által is. Az elvárások struktúrájának egyik legfontosabb kollektív eleme kétségtelenül a *nyelv*, amely megteremti az egyének közötti interakciók legfontosabb alapját (PRED, A. 1984). A mindennapi élet nem más, mint közös nyelv segítségével a „másokkal” végbemenő interakció sorozata (BERGER, P.—LUCKMANN, P. 1975). Mindenki előtt ismert a nyelv fontos szerepe az etnikai kisebbségek identitása szempontjából (LIEBKIND, K. 1984).

A *regionális identitás* nem azonnal alakult ki, hanem a régió fejlődésének része, fejlődése hosszú periódust ölel át, és szükségszerűen megköveteli a társadalom intézményi szférájának fejlődését, amelyben a kérdéses régió intézményesen is jelen van. Az intézményeknek ez a szférája erősíti az adott régió lakosaiban a közösségi érzést, s annak újratermelődési folyamatát. Az intézmények természetesen nem légtüres térben alakulnak ki. A XIX. század végén Finnországban ennek előfeltétele volt egy hatékonyabb munkamegosztás létrejötte, melynek hatása a termelési feltételekben (a centralizáció kezdete), a fogyasztásban és az árucserében (a piaci területek kialakulásában) kezdett

megmutatkozni. Ez volt az a gazdasági alap, amelyen a régiók szimbolikus szerveződése megkezdődött. A modern finn tartományok csak a különböző gazdasági és intellektuális hatások újrafelfedezései, megvalósulásai és kanonizált strukturális lettek.

III. A régió mint folyamat

Nincs szándékunkban a régió fogalmát a hagyományos földrajzi definíciók szerint megadni, sokkal inkább az a célunk, hogy úgy kezeljük a régiót, mint emberi és társadalmi kategóriát. E tekintetben a kiindulópontunk a társadalom és a térszervezés közötti kapcsolatrendszer. Ahhoz, hogy ebben a felfogásban megérthessük a régió fejlődését, hasznosnak látszik a fogalom két logikai szintre történő osztása, amelyek reprezentálják a konkrét régiók fejlődésének különböző aspektusait a társadalomban. Az itt bemutatott felfogás csak elméleti jellegű, nem alkalmazható egyformán minden régióra. A szintek ebben a keretben lehetnek egészében vagy részben egyidejűek, vagy lehetnek különböző elrendezésűek. Az a célunk, hogy a régiót ne úgy tekintsük, mint egy stabil valamit, hanem úgy mint a társadalmi tevékenység dinamikus visszatükröződését. A régiók tehát születnek és eltűnnek, következésképpen a társadalom regionális felosztása is folyamatosan változik. Azt a folyamatot, melynek során egy bizonyos régió a társadalom térbeli szerveződésének részeként fejlődik, a régió *intézményesülésének* nevezzük. Ebben a folyamatban négy szint elkülönítése látszik célszerűnek: 1. a területi keretek kialakulása; 2. a fogalmi keret létrejötte; 3. az intézményes forma megteremtődése; 4. intézményesülés a regionális rendszer és a regionális öntudat részeként.

A területi forma kialakulása arra a folyamatra utal, melynek során a régió szert tesz határaitra, s mint világos, egyértelmű, tisztán kivehető egység identifikálódik a társadalom területi szervezetében. A régió határai időnként megváltozhatnak, a régió pillanatnyi alakja nem szükségszerűen árul el mindent kialakulásának történetéről. Így például számos változás történhet, mielőtt elnyeri pillanatnyi alakját (MEING, D. W. 1972, SHORTRIDGE, J. 1984). Nagyon fontos, hogy ismerjük ezeknek a határváltozásoknak a történetét, mivel a régió olyan strukturális elemeket is tartalmazhat, amelyekről úgy tűnik, hogy ma nem tartoznak az adott régióhoz, de korábban akár a régió alapvető összetevőit is jelenthették. A régió alakja lehet rögzített (pl. közigazgatási régió) vagy meghatározatlan, így a régió fogalma, pl. az elvárások strukturájának elemei (természet, kultúra, a lakosság mentalitása) túlmutat annak korlátain és explicit határain.

Az elméleti keret vagy egy régió kialakulásának stádiumában különböző területi szimbólumok – különösen a régió neve – már kialakulnak, amelyek tipikusan jellemzik az adott régió szerepét mind a helyi lakosság, mind pedig a területen kívül élők regionális öntudatában. Ez a fokozat már sokkal explicitebb kapcsolatban van a tudatformákkal, mint az első szint, mert a régiók képének kialakulása, azaz az elvárások strukturájának újratermelődése szoros függvénye a társadalom és az egyén viszonyának. A társadalmi intézmények szférájának fejlődése és a szervezetek különösen fontos szerepet játszanak ebben a folyamatban. Az intézmények szférája magában hordozza a régió hagyományait (annak szerepét a társadalom térbeli szerveződésében)

és újratermeli a társadalmi tudatot, és ennek részeként a regionális öntudatot. A regionális szimbólumok bővülő használata – különösen az elnevezéseké – valószínűleg nagy jelentőségű az *idődimenzió* szempontjából. A történelemben eléggé természetesnek vehető az a gyakorlat, hogy kialakul a régiók kontinuitása, pl. a régiók intézményesült nevének használata olyan időszakokban, amikor ez az elnevezés még nem került be a köztudatba vagy lehet, hogy egyáltalán nem volt ismert a lakosság körében, illetve a társadalom intézményes szféráiban. Ez az aspektus nagyon fontos a regionális identitás különböző szintjeinek formálódásában, pl. a nemzetállamok és a kisebb régiók esetében.

Valójában a második és a harmadik szint egyidejű megjelenései ugyanannak a szakasznak, mivel az intézmények fejlődése természetes összefüggésben van a régió nevének és egyéb területi szimbólumainak elterjedt használatával. A régió képét és az identitás kritériumait a lakosság körében közvetítő társadalmi és regionális intézmények fejlődése nagyon jelentős az érintett társadalom tagjai regionális öntudatának újratermelődése szempontjából. Az intézmények fejlődése itt nemcsak a formális intézményekre vonatkozik, hanem azokra a társadalmi folyamatokra is, amelyekben kialakul egy speciális terület sajátos neve mindazon társadalmi szervezetekkel és intézményekkel együtt, amelyek szimbolikus apparátusukon keresztül (név és egyéb más szimbólumok mint zászló stb.) és/vagy hatókörükön (pl. piaci vonzáskörzetek) keresztül. Ezek egyrészt a területi szimbólumok megerősítését szolgálják, másrészt befolyásolják a régió image-ének alakulását.

Egy régió intézményesülése történelmileg meghatározott folyamat, s ha egyszer a régió már kivívta státusát, mint a társadalom területi szervezetének szerves része, és már beépült a lakosság regionális öntudatába, akkor már rendszerint az adott társadalom újratermelésének intézményesített részévé válik. Ebből a szempontból összekapcsolódhat a gazdasági és politikai fejlődéssel, és azok társadalmi változásaival. Ezek a mechanizmusok a legfontosabbak a regionális rendszer (pl. új régiók) kialakulása szempontjából. Mivel a régió intézményesülése magával hozza a fogalmi változást, a regionális öntudat újratermelődésének szempontjából azok lesznek a legfontosabb intézmények, amelyek kialakítják, formálják, irányítják és ellenőrzik a szimbolikus környezet tartalmát. Egy nemzetállam szempontjából a legfontosabb faktor természetesen az iskolák által nyújtott oktatás. A földrajzi és a történelmi nevelés rendszerint a szocializáció legfontosabb eszközei a nemzetállam számára. Ezek a tantárgyak oltják be a gyerekekbe a tér alapvető képzeit és annak földrajzi és történelmi alapjait. A földrajztanítás a nemzetállamnak az államok rendszerében betöltött szerepével és az állam belső regionális rendszerével kapcsolatos felfogásokat, gondolatokat továbbítja.

Amint azt a fentiek mutatják, a finn iskolai földrajztanítás történetileg nagyon fontos szerepet játszott a regionális öntudat alakításában, mind a reális tudásanyagot, mind pedig a sztereotípiákat tekintve (PAASI, A. 1984/a). Logikusnak tűnik, hogy az iskolai földrajztankönyvek nagyon hatékony szerepet játszottak a régiókkal kapcsolatos elvárások struktúrájának kialakításában és fenntartásában.

A szociológia klasszikus teoretikusai különösen DURKHEIM, E. (1964) mélyrehatóan elemezték a munkamegosztás fejlődésének társadalomra gyakorolt hatását. Teljesen megalapozott az a felfogás, mely szerint a helyi tradíciók szerepe csökkenni fog, ezzel szemben a különböző „általános” tényezők és feltételek egyre nagyobb sze-

repet játszanak majd a társadalom tevékenységében és öntudatának formálódásában. Az emberek szerveződése olyan alapvető érdekezésség fázisán megy végbe, mely közel hozza egymáshoz s tömöríti őket. A térbeli tudat formálódásának szempontjából ez az az időszak, amikor Erich Fromm kifejezését használva az „anonim hatalom” jut főszerephez (FROMM, E. 1941). Ez alatt azt értjük, hogy a kommunikációs felelősség és a szocializációs folyamat áthelyeződik a kis közösségekből a társadalmi intézményekbe. Ugyanakkor ahogy a kis közösségek – mint az emberi létezés alapvető térformái – kezdik elveszíteni meghatározó szerepüket a munkamegosztás fejlődésével, a regionális öntudat mind szélesebbé és jelentősebbé válik, elsődlegesen az újságok és a tankönyvek lapjain és más irodalmi alkotásokban nyerve kifejezést. A régiók szempontjából ez az egyik feltétele a szélesebb körű elvárási struktúrák kialakulásának, amelyek elválhatnak az egyén közvetlen, mindennapi világától, és a kollektív térbeli szerepek felé orientálódhatnak.

A finn nép regionális öntudatának fejlődése szempontjából érdemes megjegyezni, hogy a finn provinciák akkor jelentek meg a társadalmi tudatban és kezdtek egyre jelentősebbé válni, amikor a munkamegosztás egyre jobban elmélyült. A XIX. század vége felé a helyi tradíciókat egyre inkább a külső tradíciók váltották fel, amelyek megkívánták a társadalmi intézmények szférájának növekedését, s ezek később a társadalmi tudat újratermelésére koncentráltak. Finnországban a munkamegosztás térbeli hatásai kétségtelenül fontosak voltak a regionális öntudat fejlődése szempontjából abban az értelemben, hogy a régiók közötti migrációk következményeként szembekerült egymással a betelepülő és az őslakosok kulturális hagyományrendszere. A lokális és kulturális jegyek különbözősége akkor jelentkezik a legnagyobb mértékben, ha a térbeli munkamegosztás gyenge. Finnországban a munkamegosztás mindinkább kiszélesedett és elmélyült, de a régiók örökölt struktúrája nem tűnt el teljesen. Sőt, ellenkezőleg, a társadalom struktúrájának 1950–1970 közötti gyors változásai egy igen széles folyamatot indítottak el a „gyökerek” és a regionális identitás kutatásában. A finn régiók örökölt történeti struktúrája még mindig fontos, legalábbis a turizmus szempontjából, mert általában egy régió image-e az, ami vonzza a turistákat. A probléma természetesen nemcsak kulturális jellegű, de nagyon fontos a regionális politika és a turizmus szempontjából is. A régiók örökségének „eladása” nagyon jelentős lehet a regionális fejlődés és fejlesztés szempontjából is.

A régió intézményesülési folyamata szempontjából a kulminációs pont és a leginkább hivatalos lépés kétségtelenül a szuverenitás elnyerése a közigazgatás szférájában. Ez az a pillanat, amikor a régió a társadalom térbeli szerveződésének integráns részévé válik. A regionális öntudat kialakulásának azonban ez nem szükségszerűen a legfontosabb jegye. Bár a közigazgatási státus megszerzése rögzíti a regionális identitás területi kereteit és megeremti alapjait, sokkal fontosabbak azok a társadalmi intézmények, amelyek aktívan hozzájárulnak a regionális öntudat újratermeléséhez, hatnak a mindennapi gyakorlatra azzal, hogy információkat közvetítenek az adott területről.

A negyedik szint egy adott régió fejlődésének bármelyik stádiumára utalhat, miután a régió már a társadalom térbeli szerveződésében (nem szükségszerűen közigazgatási) és a társadalmi tudatban, valamint a regionális öntudatban elfogadottá vált. Ezen a szinten a régióknak már sajátos struktúrája van, melyet a társadalmi intézmények folyamatosan újratermelnek. A geográfusok az 1970-es évektől kezdve ezt úgy minő-

sítik, hogy a régióknak már identitása van, amely magába foglalja nemcsak az identitás anyagi alapjait (természet, térbeli, struktúra, kultúra, gazdasági rendszer), de az ún. „mentális szférát” is, azaz azokat a képeket, képzeteket is, amelyek együtt alkotják az elvárások struktúrájának bázisát. A negyedik szint így valójában az állandó intézményesülési folyamat fogalmi keresztmetszete és ezért annak a folyamatnak a logikai része, mely fokozatosan alakul az adott társadalom fejlődésével összhangban.

A regionális identitás olyan fogalom, amely egy bizonyos régió lakosságával kapcsolatos, és így sok tekintetben analóg a regionális öntudat kategóriájával. Ugyanakkor, ha a fogalmat szélesebb értelemben a regionális rendszer természeti és társadalmi fejlődésének leírására használjuk, vagy leszűkítjük a regionális öntudat értelmezésére, nagyon tömör interpretáció alakul ki belőle. A regionális identitás elmélete sokkal mélyebb elemzést igényel.

IV. A regionális identitás

A „regionális identitás” összekapcsolja a régió objektív anyagi (természet, kultúra, gazdaság) és szubjektív (individuális, kollektív képviselőit) dimenzióit. A hely identitásához hasonlóan ez is elméleti kategória, amelyet azért fejlesztettek ki, hogy jellemezni lehessen az ember és természeti, kulturális és társadalmi környezete közötti kapcsolatokat. Mint már hangsúlyoztuk, a hely fogalmát ebben a felfogásban személyes kategóriaként kell értelmezni, amely egyénileg épül fel a személy mindennapi tapasztalatain és cselekedetein keresztül, ugyanakkor a régió, ahogy ebben a tanulmányban mi értelmezzük, az intézményi szférán keresztül jut el az egyénhez. A régió lényege és történelme az intézményes gyakorlaton keresztül közvetítődik az egyénhez.

A regionális identitás elméleti kategória s mint ilyen, nem annyira nyilvánvalóan jelentős az egyén mindennapi életében. Olyan kategória, mely ötvözi azokat az elemeket, amelyek alapvetőek a régió intézményesülési folyamatában, és amelyek ehhez kapcsolódóan megjelennek az elvárások struktúráiban is. A regionális identitásnak szerepe van a régióban és a régióon kívül lakó emberek társadalmi osztályozásában is. Hasznosnak tűnik azonban néhány más elem elkülönítése, amelyek a regionális identitás fogalmából erednek. A regionális identitást nem lehet csupán az adott régióban élő népesség regionális öntudatára korlátozni, hanem ehelyett annak a régióban és az azon kívül élők regionális öntudatát a régió anyagi és „mentális” adottságait (elvárások struktúrája) és a regionális öntudat folyamatos újratermelődését magában foglaló intézményesülési folyamaton kell alapulnia.

Az alapvető különbség a régió identitása és a lakosság regionális identitása között áll fenn, amely részben összefüggésbe hozható a regionális öntudattal. A geográfusok tradicionálisan a lakosság regionális identitására a regionális öntudat fogalmával utalnak (MORGAN, F. W. 1939, WHITTLESLEY, D. 1954, GILBERT, E. W. 1960, GILBERT, E. W.—LITT, B. 1960, DICKINSON, R. 1970, SAARINEN, T. 1976). Célszerűnek tűnik a regionális öntudat két részre osztása: 1. a regionális közösséggel való azonosulás, 2. a régió szerepe a regionális öntudat hierarchiájában. Ez utóbbi arra a tényre utal, hogy az ember ugyanabban az időpontban számtalan regionális egység keretei között él, amelyek számára különböző jelentőségűek és különbözőképpen szim-

bolizálódnak attól függően, hogy milyen fontosak az adott társadalom számára (KNIGH, D. 1982). Minél nagyobb a régió, annál szimbolikusabb jelentésekkel kell rendelkeznie. A regionális öntudaton belül hasonlóképpen hierarchikus az elvárások struktúrája, tartalma változik a különböző regionális szinteken, az egyén közvetlen környezetétől kezdve a nemzetállamig és végül a globális közösségig.

A regionális közösséggel való identitás ugyancsak két szintre osztható: 1. *tényleges* és 2. *szellemi* azonosulás. Az első az egyének közötti tényleges viszony (általában négy szemközti) azokra a kapcsolatokra utal, amelyek bizonyos módon kötődnek a régióhoz (pl. részvétel a regionális szervezetekben), vagy olyan gyakorlati tevékenységek, amelyekben a régió problémamentes közös kulturális bázisként jelenik meg. Ezekbe a tevékenységekbe olyan emberek kapcsolódnak be, akik ugyanazt a nyelvet (vagy dialektiust) beszélik, vagy ugyanazok az elvárásai a tér és idő szerveződésének vonatkozásában. A mindennapi közösség szerepe nyilvánvalóvá válik a migráció esetében, amikor a bevándoroltak összeütközésbe kerülnek az új régió elvárási struktúráival, mely megköveteli az új kultúrához való alkalmazkodást. A szellemi azonosulás arra az „azonosulási kép”-re utal, amelyet például a régió tömegkommunikációs eszközei közvetítenek az egyén felé. Ebben az összefüggésben beszélhetünk „írott identitás”-ról is (LÖNNQUIST, B. 1985), amely a helyi újság lapjain, regényekben stb. jelenik meg, tükrözve a régió eszmei azonosságát. Ez tipikusan azért jelenik meg, hogy képet adjon az egyének közötti szolidaritás létezéséről. Az újságok esetében ezek a kifejezések viszont tükrözik a tömegtájékoztatás alapvető társadalmi funkcióit, pl. közös társadalmi értékeket teremtenek az újság terjesztési körén belül. Egy konkrét példa Finnországban a regionális fejlődés egyenlensége, amely teljesen új regionális terminológiát alakított ki a fejletlen területek napilapjaiban. Különösen tipikus az a jelenség, hogy a régió fejlődésére vonatkozó bonyolult gazdasági és politikai kérdések egy része misztifikálódott. Ugy véltek, hogy ezek a kérdések rendkívül bonyolultak, s hogy a területek hatnak egymásra és nem a politikai döntéshozók vagy a gazdasági viszonyok (GREGORY, D. 1978). A regionális terminológia az 1970-es években rendkívül népszerűvé vált Finnországban. Az egyik indikátor az ideális azonosulásról, a „regionális szellem”-ről folytatott viták voltak. Ezt a kifejezést előszeretettel használták a regionális napilapok. Ezek a kifejezések a XIX. század végén keletkeztek és a Helsinkii Egyetem regionális alapon szerveződő hallgatói egyesületei révén kerültek használatba.

A szociológusok és a művelődéskutatók kifejezésre juttatták, hogy az etnikai csoportok meghatározása társadalmi folyamatokban megy végbe, és egy csoport kialakulásának előfeltétele, hogy felbukkanjon az a valaki vagy valami (személyek, intézmények, szervezetek), amelyek képesek az alapvető definíciók meghatározására (PAASI, A. 1984). Az etnikai csoport kialakulásának kiindulópontja általában maga egy társadalmi csoport. Ha a régió az osztályozás egyetlen lényeges kiindulópontja, akkor a „külső” definíciók szerepe lényegesen nagyobb. Ez szükségszerűen hangsúlyozza az intézményi szféra szerepét, s ez a szerep úgy jelenik meg, mint társadalmi kontroll, s végül mint hatalom. A régió identitása „szubjektív” és „objektív” részre is osztható. Az előbbi azokra az elképzelésekre utal, amelyekkel: 1. az ott lakók és 2. a régió kívüli élők rendelkeznek az adott régióról. A második pedig azokra az osztályozásokra vonatkozik, amelyeket a különböző diszciplínák képviselői kutatási eredményként alakítottak

kí, pl. olyan regionális felosztások, amelyek a természeti környezetre, kultúrára, tájakra stb. épülnek. Ez a rendszerint statikus identitás valójában a régió egyik hagyományos földrajzi meghatározása. Az „objektív” kifejezés használata itt nem utal a régió természetének semmilyen ontológiai jellegű megközelítésére. A regionális felosztások egy szempontból objektívek t. i. bizonyos objektív kritériumok alapján jöttek létre (mely kritériumok kiválasztása természetesen szubjektív döntés eredménye). A regionális felosztások nem szükségszerűen objektívek, ami az érintett társadalom regionális rendszerének fejlődését illeti, mivel pl. ha a regionális felosztás természeti feltételeken alapul, nem szükségszerűen tükrözi vissza a társadalom és térbeli szerveződése közötti dinamikus kapcsolatokat.

Egy régióról kialakított belső és külső elképzelések rendszerint alapvető részei egy régió identitásának, és az elvárások struktúrájának fogalma hasznos lehet ezek megértéséhez. Ezek az elképzelések, képzetek részét képezik a régió dinamikus kontinuitásának. Mint fentebb állítottuk, az elvárások struktúrája és a régió közti viszony nem állandó, mivel az első tényezőre az a jellemző, hogy a régió történelmére és korábbi jegyeire utal, amelyek természetesen reprodukált formákban ma is tovább élnek az intézmény-szférában. Másrészt az utóbbi általában a jövő felé irányul. Az elvárások struktúrája tartalmazhat olyan elemeket is, amelyek nem közvetlenül a kérdéses régióból erednek, de beágyazódtak a régió kívüli regionális öntudatba. A régióról alkotott képek – mind a belsők, mind pedig a külsők – rendkívül fontosak ma a turizmus szempontjából. Ebből a szempontból is nagyon lényeges, hogy megértsük a régió intézményszerűségi folyamatát.

V. Összegzés

Az elvárások struktúrája nagyon fontos kategória, mely elősegítheti a társadalmi klasszifikáció megértését, és amely a való világ természeti és kulturális jegyein alapul. Ha a fogalom konkrét szituációkban az idő-tér viszonyokhoz kapcsolódik, akkor felhasználható a térbeli tudat hierarchikus természetének elemzésére is. A földrajzi kutatás szempontjából és különösen a regionális földrajz nézőpontjából a régiók elvárási struktúráinak megértése megköveteli a régiót létrehozó és a regionális öntudat részét alkotó történelmi folyamatok elemzését. Ahhoz, hogy megértsük az elvárások struktúrájának egyik generációtól a másikig történő továbbvitelét, meg kell határozni az intézményi szférát, amely állandóan újratermeli ezeket a struktúrákat, és módosítani is tudja azokat a társadalom fejlődésének folyamatában.

Fordította: dr. Huszti Judit

IRODALOM

- BERGER, P.—THOMAS, L. 1976: The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. Penguin Books, Harmondsworth.
- DICKINSON, R. 1970: Regional Ecology. The Study of Man's Environment. John Wiley, New York.

- DURKHEIM, E. 1964: *The Division of Labour in Society*. Free Press, New York.
- FROMM, E. 1941: *Escape from Freedom*. London.
- GIDDENS, A. 1979: *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. University of California Press, Berkeley.
- GILBERT, E. W. 1960: The idea of the region. *Geography* 45, pp. 157–175.
- GILBERT, E. W.–LITT, B. 1960: Geography and regionalism. In: Taylor – Griffith (eds.): *Geography in the Twentieth Century*. Methuen, London.
- GREGORY, D. 1978: *Ideology, Science and Human Geography*. Hutchinson, London.
- HÄGERSTRAND, T. 1970: What about people in regional Science? *Papers of the Regional Science Association* 24, pp. 7–21.
- HÄGERSTRAND, T. 1973: The domain of human geography. In: Chorley, Richard (ed.): *Directions in Geography*. Methuen, London.
- KNIGHT, D. 1982: Identity and territory: geographical perspective on nationalism and regionalism. *Annals of the Association of American Geographers* 72. 4. pp. 514–531.
- LIEBKIND, K. 1984: *Minority Identity and Identification Processes: A Social Psychological Study*. Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Scientiarum Socialium 22. Helsinki.
- LÖNNQUIST, B. 1985: Identitet som kulturell resurs och manifestation. *Nord-Nytt* 26.
- MEINIG, D. W. 1972: American Wests, preface to a geographical interpretation. *Annals of the Association of American Geographers* 62.2. pp. 159–184.
- MORGAN, F. W. 1939: Three aspects of regional consciousness. *Sociological Review* 31. pp. 68–88.
- PAASI, A. 1984/a: Aluetietoisuus ja alueellinen identiteetti ihmisen spatiaalisen sidoksen osana (Summary: Regional consciousness and regional identity as part of man's spatial ties). *Publications of the Society of Planning Geography* 13. Helsinki.
- PAASI, A. 1984/b: Kansanluonnekäsitteestä ja sen käytöstä suomalaisissa maantiedon kouluoppikirjoissa – tutkimus alueellisista stereotyyppioista (Summary: The concept of national character and its use in Finnish school geography textbooks – a study of regional stereotypes). University of Joensuu, *Research Reports of the Faculty of Education* No. 2.
- PAASI, A. 1986: The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164. I. pp. 105–146.
- PRED, A. 1980: Social reproduction and the time-geography of everyday life. *Geografiska Annaler* 65B, pp. 5–22.
- PRED, A. 1984: Place as a historically contingent process: structuration and time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers* 74.2. pp. 279–297.
- RELPH, E. 1976: *Place and Placelessness*. Pion, London.
- SAARINEN, T. 1976: *Environmental Planning, Perception and Behaviour*. Houghton Mifflin, Boston.
- SHORTRIDGE, J. 1984: The emergence of "Middle West" as an American regional label. *Annals of the Association of American Geographers* 74.2. pp. 209–220.
- WHITTLESEY, D. 1965: The regional concept and regional method. In: James, P.–Jones, E. (ed.): *American Geography, Inventory and Prospect*. Syracuse University Press, pp. 19–68.